

ЦИВІЛЬНЕ І ТРУДОВЕ ПРАВО

УДК 349.2(045)

Г. І. Багірова,
аспірантка

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ САМОЗАЙНЯТИХ ОСІБ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Національний авіаційний університет
проспект Космонавта Комарова, 1, 03680, Київ, Україна
E-mail: gannazdorenko@gmail.com

Мета: дослідити нормативно-правове регулювання чинним вітчизняним законодавством трудову діяльність самозайнятих осіб в Україні. **Методи дослідження:** документального аналізу і синтезу, порівняльного аналізу, об'єктивної істини, пізнавально-аналітичний та ін. **Результати:** недостатня теоретична розробленість проблем правосуб'єктності самозайнятих осіб, що пояснюється безсистемним розвитком правозастосовної діяльності в досліджуваній сфері. **Обговорення:** з'ясовано, що відсутнє єдине чітке розуміння серед науковців співвідношення категорії «самозайнята особа» з категорією «підприємництво», а це, в свою чергу, є суттєвим недоліком у сфері правового регулювання.

Ключові слова: самозайнята особа; особа, що провадить незалежну професійну діяльність; особа, яка забезпечує себе роботою самостійно; трудова діяльність; статус самозайнятих осіб.

Постановка проблеми та її актуальність.

Питання щодо поняття та особливостей трудової діяльності самозайнятих осіб є досить актуальним, оскільки існує недостатня теоретична розробленість проблем правосуб'єктності самозайнятих осіб, що пояснюється безсистемним розвитком правозастосовної діяльності в досліджуваній сфері. Крім того, наразі відсутні наукові праці, в яких досліджується статус самозайнятих осіб в Україні в сучасних умовах, тоді як необхідний детальний та обґрунтований аналіз системи їх прав та обов'язків, визначення співвідношення прав та обов'язків самозайнятих осіб та інших фізичних осіб – платників податків.

Як проблематику, в аспекті дослідження поняття та особливостей трудової діяльності самозайнятих осіб, можна визначити відсутність нормативно-правового врегулювання чинним вітчизняним законодавством трудової діяльності самозайнятих осіб в Україні, що зумовлює необхідність здійснення комплексного, глибокого і повного вивчення відповідних суспільних від-

носин з метою розроблення належних правових норм, які мають бути спрямовані на їх ефективну правову регламентацію для вирішення практичних питань можливості реалізації самозайнятими особами свого конституційного права на працю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанню щодо трудової діяльності самозайнятих осіб недостатньо приділено уваги в науковій літературі. Істотний внесок у вивчення цієї складної проблематики зробили Е.М. Лібанова [1], Г.І. Купалова [2], Ю.О. Остапенко [3] та інші вчені.

Метою статті є розкриття поняття та особливостей трудової діяльності самозайнятих осіб в Україні, з урахуванням теоретичних та практичних аспектів і визначення сучасного стану наукових поглядів на дану категорію.

Виклад основного матеріалу. Станом на сьогодні є дуже актуальним питання поняття та особливостей трудової діяльності самозайнятих осіб в Україні, оскільки більшість праць науковців присвячені лише окремим аспектам дослі-

джуваної теми або поверховій характеристиці деяких прогалин у чинному законодавстві України.

Для початку необхідно дати визначення самому поняттю «самозайнята особа», як його дає безпосередньо законодавець.

Самозайнята особа – це платник податку, який є фізичною особою – підприємцем або провадить незалежну професійну діяльність за умови, що така особа не є працівником у межах такої підприємницької чи незалежної професійної діяльності [4].

Розглядаючи вищевказану категорію «самозайнята особа», можна констатувати, що відсутнє єдине чітке розуміння серед науковців його співвідношення з категорією «підприємництво», а це, в свою чергу, є суттєвим недоліком у сфері правового регулювання. Так, наприклад, визнаючи самозайнятих осіб підприємцями, деякі автори вважають, що до самозайнятих належать лише ті підприємці, які здійснюють діяльність без залучення найманих працівників.

Г.І. Купалова розглядає категорію самозайнятих осіб як таких осіб, що працюють не за наймом, тобто роботодавців – власників, що працюють, та членів сім'ї, що безоплатно працюють [5, с. 4]. З цього випливає, що автором вирізняється така основна риса самозайнятої особи, як реалізація права на працю без вступу у відносини з роботодавцем, тобто без укладення трудового договору. Такі науковці, як Б.Г. Збишко, Е.М. Лібанова, В.В. Ішин вважають самозайнятими особами таких осіб, які самостійно організують свою працю за власний кошт [1, с. 99].

Ю. О. Остапенко визначає такі характерні особливості трудової діяльності самозайнятих осіб: 1) обумовлена правом на вільно обрану зайнятість та прагненням людини реалізувати своє право на достатній життєвий рівень для себе та своєї сім'ї, а також правом заробляти собі на життя працюю, яку вона вільно вибирає; 2) безпосередньо обумовлена як наймана праця особистим характером діяльності та професійними і освітніми якостями особи; 3) включає дві форми діяльності: підприємницьку та професійну; 4) підлягає обліку у контролюючих (фіскальних) органах; 5) обумовлює самостійність об-

рання умов ведення трудової діяльності, що включає забезпечення для себе належних та безпечних умов праці, режиму роботи тощо; 6) передбачає самостійне матеріально-технічне забезпечення діяльності; 7) має ризикований характер; 8) у випадках, визначених законом, пов'язана з отриманням окремих дозвільних документів (свідоцтв, ліцензій, сертифікатів, дипломів тощо) на здійснення трудової діяльності, наприклад, свідоцтва про право здійснення адвокатської, нотаріальної діяльності тощо; 9) законодавство містить обмеження щодо розміщення трудової діяльності окремих видів незалежної професійної діяльності [3, с. 8].

Цим же автором встановлено такі критерії визначення самозайнятості як виду трудової діяльності: 1) самостійність; 2) самоорганізованість, тобто самостійний пошук, визначення та організація виду трудової діяльності; 3) заснованість на особистій праці із можливістю залучення праці найманих працівників; 4) комерційний характер; 5) трудовий характер винагороди; 6) основу складає власне майно чи грошові кошти зайнятої особи тощо [3, с. 13].

Досить проблемним питанням у правовому регулюванні самозайнятих працівників є набуття статусу самозайнятих осіб, оскільки у законодавстві і досі є прогалини з цього приводу.

Відсутність статусу самозайнятої особи, порядку його набуття, втрати та інше має наслідком те, що особа має або набути правового положення фізичної особи – підприємця, або займатися незалежною професійною діяльністю. Слід зауважити, що особа має право провадити незалежну професійну діяльність лише у разі державної реєстрації такої діяльності, відповідно до вимог чинного законодавства України [4].

Тому фізична особа, не підприємець, яка отримує доходи від здійснення господарської діяльності, повинна стати на податковий облік як самозайнята особа, що здійснює незалежну професійну діяльність, з метою уникнення притягнення до юридичної відповідальності.

Проте така можливість надана лише приватним нотаріусам, адвокатам, судовим експертам та іншим особам, зазначеним у податковому законодавстві України, де головною умовою ведення такої незалежної професійної діяльності є

державна реєстрація у визначеному законом порядку, отримання відповідного документу (свідоцтва, дозволу тощо), який би підтверджував право особи на здійснення незалежної професійної діяльності.

Згідно з класифікацією МОП економічно активне населення поділяється на такі категорії: наймані працівники; самозайняті суб'єкти; неоплачувані сімейні працівники.

Зазвичай розмежують найману працю і самозайнятість, до якої відносять всіх не зайнятих за наймом осіб, винагорода яких прямо залежить від фінансових результатів господарської діяльності. Виділення самозайнятих осіб в окрему групу викликано специфічними умовами зайнятості і наявністю особливостей в їх правовому положенні.

Закон України «Про зайнятість населення» використовує термін «особи, які забезпечують себе роботою самостійно» [6]. Під самостійним забезпеченням роботою розуміють індивідуальну зайнятість особи, що приносить дохід, юридичну незалежність як суб'єкта господарювання, створення однією особою одного робочого місця для себе, проведення робіт власними зусиллями або із залученням найманих працівників, фінансування всіх витрат виключно за рахунок власних коштів, використання власних засобів виробництва, одноосібне розпорядження результатом праці. Водночас у нормах вищевказаного закону та інших чинних нормативних правових актах відсутнє чітке визначення кола осіб, які забезпечують себе роботою самостійно. Тобто, це можуть бути особи, які займаються індивідуальною підприємницькою діяльністю, адвокатською діяльністю, нотаріальною діяльністю. Вони самі визначають напрямки, види і конкретні форми здійснення своєї діяльності, організують роботу по виконанню взятих на себе зобов'язань і несуть відповідальність за їх належне виконання. Самозайняті особи самі регламентують тривалість свого робочого часу і ступінь завантаженості, діють на принципах майнової самостійності і несуть ризик неотримання доходу. Отже, самозайняті особи поєднують у собі характеристики власника капіталу, роботодавця і управлінця. Основна їх відмінність від інших соціальних

груп – наявність функцій управління капіталом і особистої праці.

Якщо розглядати статус самозайнятих осіб, беручи за приклад діяльність адвоката, що здійснює індивідуальну адвокатську практику, слід зазначити, що актуальність теми є досить значною, оскільки сама адвокатура України, як недержавний самоврядний інститут, забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [7].

Тому слід розглянути соціально-правовий статус самозайнятих осіб в Україні в аспекті адвокатури.

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокат – фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені цим Законом; адвокатська діяльність – незалежна професійна діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту [7].

Керуючись положеннями ч. 1 ст. 13 зазначеного закону, адвокат, який здійснює адвокатську діяльність індивідуально, є самозайнятою особою [7].

Отже, адвокат має право займатись адвокатською діяльністю індивідуально, відкрити своє адвокатське бюро, об'єднуватися з іншими адвокатами в колегії, адвокатські об'єднання, які діють відповідно до законодавства.

Незалежна професійна діяльність – це участь фізичної особи у науковій, літературній, артистичній, художній, освітній або викладацькій діяльності, діяльність лікарів, приватних нотаріусів, адвокатів, аудиторів, бухгалтерів, оцінщиків, інженерів чи архітекторів, особи, зайнятої релігійною (місіонерською) діяльністю, іншою подібною діяльністю за умови, що така особа не є працівником або фізичною особою-підприємцем та використовує найману працю не більш як чотирьох фізичних осіб.

Аналіз наведеної норми дає підстави для висновку про те, що діяльність адвоката підпадає під визначення незалежної професійної

діяльності, оподаткування доходів від отримання якої регулюється статтею 178 Податкового кодексу України, лише у випадку, якщо така особа не зареєстрована як фізична особа-підприємець відповідно до вимог законодавства [4].

Адвокат може здійснювати адвокатську діяльність індивідуально або в організаційно-правових формах адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання (організаційні форми адвокатської діяльності) (п. 3 ст. 4 Закону № 5076) [7]. Якщо адвокат здійснює свою діяльність виключно у рамках трудових відносин з роботодавцем (адвокатським бюро або адвокатським об'єднанням), всі договори про надання правової допомоги укладаються від імені роботодавця, та оплата за послуги адвоката здійснюється від імені роботодавця, то такий адвокат не повинен ставати на облік в контролюючому органі, як особа, що здійснює незалежну професійну діяльність.

Підпунктом 14.1.226 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України визначено, що незалежна професійна діяльність – це діяльність адвокатів за умови, що такий адвокат не є працівником у межах такої незалежної професійної діяльності [4].

Підсумовуючи, слід зазначити, що громадяни України в правовідносинах можуть виступати в різному правовому статусі: в статусі фізичної особи (людини і громадянина), фізичної особи – підприємця, а також в статусі іншої самозайнятої особи. Самозайняті особи поділяються на фізичних осіб-підприємців та інших самозайнятих осіб, але слід зауважити, що законодавство не забороняє фізичній особі – підприємцю стати на облік у контролюючому органі як інша самозайнята особа.

Відсутність єдиного розуміння статусу самозайнятої особи, порядку його набуття, втрати та інше має наслідком те, що особа має або набути правового положення фізичної особи – підприємця, або займатися незалежною професійною діяльністю. Слід зауважити, що особа має право провадити незалежну професійну діяльність лише у разі державної реєстрації такої діяльності, відповідно до вимог чинного законодавства України.

Тому можна виокремити наступні особливості статусу самозайнятих осіб: а) вони є фізичними особами; б) здійснюють підприємницьку діяльність; в) здійснюють особливу – незалежну професійну діяльність, характер і види якої визначені податковим законодавством; г) не можуть суміщати два статуси в умовах подібної діяльності (бути ще й працівником у межах цієї підприємницької чи незалежної професійної діяльності). Крім того, слід зауважити, що особи, які провадять незалежну професійну діяльність, не можуть бути працівниками чи підприємцями, і можуть використовувати найману працю не більше ніж чотирьох працівників.

Висновки. Дослідження дозволяє зробити висновок, що основними причинами існування проблем у правовій регламентації самозайнятих осіб є застарілість законодавчих норм щодо зайнятості населення і трудової діяльності, та велика кількість сфер діяльності самозайнятих осіб. Вважаємо, що фізична особа, яка самотійно забезпечує себе роботою, повинна мати можливість зареєструватися як самозайнята особа відповідно до вимог чинного законодавства України. Також підсумовуючи вищевикладене, можна констатувати відсутність законодавчого визначення поняття «самозайняті особи», його тотожність поняттю «особи, які забезпечують себе роботою самотійно», відсутність вичерпного законодавчого переліку суб'єктів, які належать до цієї категорії. Тому нагальним є визначення єдиного підходу до законодавчого закріплення поняття самозайнятих осіб, чіткого визначення кола цих осіб, упорядкування відповідних нормативно-правових актів.

Література

1. Лібанова Е.М. Ринок праці. Київ: Бріг, 1996. 132 с.
2. Купалова Г.І. Соціально-економічний аналіз самозайнятості сільського населення: методологічні та практичні аспекти. Зайнятість та ринок праці. Київ: НЦ ЗРП, 2002. Вип. 17. С. 3–13.
3. Остапенко Ю.О. Правове регулювання трудової діяльності самозайнятих осіб в

Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2017. 20 с.

4. Податковий кодекс України: Закон від 02 груд. 2010 р. № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. Ст. 112.

5. Жоравович Д.О. Правові аспекти визначення статусу самозайнятої особи. *Форум права*. 2012. № 3. С. 190-195.

6. Про зайнятість населення: Закон України від 05 лип. 2012 р. № 5067-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 24. Ст. 243.

7. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05 лип. 2012 р. № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.

References

1. Libanova E. M. *Rynok pratsi*. Kyiv: Brig, 1996. 132 s.

2. Kupalova H. I. Sotsial'no-ekonomichnyy analiz samozaynyatosti sil's'koho naselennya: metodolohichni ta praktychni aspekty. *Zaynyatist'*

ta rynok pratsi. Kyiv: NTS ZRP, 2002. Vyp. 17. S. 3–13.

3. Ostapenko Yu.O. *Pravove rehulyuvannya trudovoyi diyal'nosti samozaynyatykh osib v Ukraini*: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.05. Kyiv, 2017. 20 s.

4. Podatkovyy kodeks Ukrainy: Zakon vid 02 grud. 2010 r. № 2755-VI. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. St. 112.

5. Zhoravovych D.O. Pravovi aspekty vyznachennya statusu samozaynyatoyi osoby. *Forum prava*. 2012. № 3. S. 190-195.

6. Pro zaynyatist' naseleennya: Zakon Ukrainy vid 05 lyp. 2012 r. № 5067-VI. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. 2013. № 24. St. 243.

7. Pro advokaturu ta advokat-s'ku diyal'nist': Zakon Ukrainy vid 05 lyp. 2012 r. № 5076-VI. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. 2013. № 27. St. 282.

THE CONCEPT AND FEATURES OF LABOUR ACTIVITY OF SELF-EMPLOYED PERSONS UNDER THE LAWS OF UKRAINE

National Aviation University
Kosmonavta Komarova Avenue, 1, 03680, Kyiv, Ukraine
E-mail: gannazdorenko@gmail.com

Purpose: to explore the legal regulation of the current domestic legislation of self-employed workers in Ukraine. **Methods:** documentary analysis and synthesis, comparative analysis, objective truth, cognitive-analytical, etc. **Results:** insufficient theoretical elaboration of the problems of legal personality of self-employed persons, which is explained by the unsystematic development of law enforcement activity in the investigated sphere. **Discussion:** clarified that there is no single clear understanding among scientists of the relation of the category «self-employed person» with the category of «entrepreneurship», and this, in turn, is a significant shortcoming in the field of legal regulation.

The issue about the concept and peculiarities of self-employed persons' employment is quite relevant, since there is insufficient theoretical elaboration of the problems of self-employed persons' legal personality, which is explained by the unsystematic development of law-enforcement activity in the research field. In addition, there are currently no scientific papers investigating the status of self-employed persons in Ukraine in the present conditions, whereas a detailed and well-grounded analysis of the system of their rights and responsibilities is required, determining the relationship between the rights and duties of self-employed persons and other payers taxes. As a problem, in the aspect of exploring the concept and features of self-employed people's employment, it is possible to determine the lack of legal regulation of the current domestic legislation of self-employed workers in Ukraine, which needs a comprehensive, in-depth and complete study of relevant public relations in order to develop proper social relations which should aim at their effective legal regulation to address the practical issues of self-employment and people their constitutional right to work.

Many eminent domestic scientists paid attention to the issue of self-employed persons' employment. A significant contribution to the study of this complex problem was made by E.M. Libanova, G.I. Kupalova and other scientists.

The purpose of the article is to reveal the concept and peculiarities of self-employed people's employment in Ukraine, taking into account theoretical and practical aspects and determining the current state of scientific views on this category.

The study makes the following conclusions that the main reasons for the problems in the legal regulation of self-employed persons are the obsolescence of legislative norms regarding employment of the population and labor activity, as well as a large number of areas of activity of self-employed persons. We believe that a self-employed natural person should be able to register as a self-employed person in accordance with the requirements of the current legislation of Ukraine. Summarizing the above, we can state that there is no legislative definition of the concept of «self-employed persons», its identity with the concept of «persons pursuing an independent professional activity», the absence of an exhaustive legislative list of subjects belonging to this category. Therefore, it is urgent to define a unified approach to the legislative consolidation of the concept of self-employed persons, to clearly define the circle of these persons, to streamline the relevant legal acts.

Keywords: social and legal status; self-employed person; a person pursuing an independent professional activity; a person who is self-employed; labor activity; status of self-employed persons.